

Posudek na disertační práci Mgr. Věry Pivoňkové
**Morfologie lidského těla ve vztahu k vybraným behaviorálním a
psychosociálním aspektům**
Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze

Disertační práce se skládá ze dvou částí. V první části doktorandka předkládá analýzu literatury vztahující se k tématu morfologie lidského těla v kontextu s vybranými behaviorálními a psychosociálními aspekty. V druhé části práce prezentuje šest studií, z nichž tři byly publikovány a tři odeslány do zahraničních impaktových časopisů k recenznímu řízení. Doktorandka je autorkou jen jediné studie, a to kapitoly v monografii „Lidský obličej, vnímání tváře z pohledu kognitivních, behaviorálních a sociálních věd“ (Karolinum, 2009). Na dalších studiích se podílela jako spoluautorka, v jednom případě je první autorkou.

Pojetí disertační práce, vymezení podílu doktorandky na předložených studiích a hlavní témata řešená v disertační práci

Mgr. Věra Pivoňková zpracovala disertační práci jako soubor statí. Ve dvou případech se jedná o studie publikované v zahraničních impaktových časopisech, které prošly posouzením zahraničních posuzovatelů a editorů příslušných časopisů. Nepochybuji proto, že se jedná o kvalitní studie, které byly přepracovány podle připomínek recenzentů. Za přínosné pokládám zapojení doktorandky do týmové práce, která je zejména u interdisciplinárně pojatých výzkumů nezbytná. Interdisciplinární přístup a spolupráce v týmu odborníků zvyšuje pravděpodobnost, že studie obstojí v mezinárodní konkurenci a bude publikována v impaktovém zahraničním časopise. Předpokládám, že si doktorandka v týmové spolupráci dokázala osvojit základy vědecké práce rychleji a efektivněji, než kdyby řešila téma samostatně. Pro oponenta disertační práce však není snadné zhodnotit schopnost doktoranda samostatně zformulovat a řešit výzkumný problém, pokud disertační práci tvoří převážně studie zpracované autorským týmem. Pozitivně proto hodnotím, že Mgr. Pivoňková v disertační práci uvedla, jak se na přípravě jednotlivých studií podílela.

Hlavním tématem disertační práce jsou vzájemné souvislosti morfologie lidského těla (poměr 2. a 4. prstu, morfologie lidského obličeje), hladiny testosteronu, onemocnění toxoplasmózou a osobnostních charakteristik. Oceňuji promyšlený a náročný výzkumný design zahrnující antropologická měření, odběry vzorků pro analýzy hormonálních hladin a přítomnosti parazita *Toxoplasma gondii*, shromažďování fotografií lidských tváří a jejich prezentaci jednotlivým respondentům i zařazení metody pro diagnostikování vlastností osobnosti.

Zhodnocení výběru metody pro diagnostiku osobnostních vlastností a její sporné psychometrické charakteristiky

V oponentním posudku se nebudu podrobně zabývat jednotlivými studiemi. Zaměřím se především na uplatnění psychologických konceptů v interdisciplinárně pojatém výzkumu a na komentáře k volbě metody pro diagnostiku vlastností osobnosti. Ačkoliv se pro určení míry vlastností osobnosti v psychologii používá celá řada metod (osobnostních dotazníků, inventářů, posuzovacích škál), existuje pouze omezený počet validních českých verzí použitelných ve výzkumech, jejichž výsledky aspirují na publikování v mezinárodním kontextu. Výzkumný tým měl proto omezené možnosti volby. Volba Cattellova 16PF byla zdůvodněna záměrem postihnout dílčí vlastnosti osobnosti. Argumentují, že v pětifaktorovém modelu nebo Eysenckově PEN modelu jsou rysy strukturovány pouze na obecné úrovni a neumožňují podrobnější charakterizování osobnosti. V případě pětifaktového modelu je to pravda jen částečně. Například NEO osobnostní inventář (NEO-PI-R, Costa, McCrae, 2002, Hřebíčková, 2004) kromě pěti obecných charakteristik osobnosti postihuje také 30 dílčích vlastností (šesti dílčími vlastnostmi je vymezena každá dimenze pětifaktového modelu). Odvození 16 osobnostních charakteristik z faktorové analýzy osobnostně

relevantních adjektiv je sporné a Cattell je často kritizován, že extrahoval příliš mnoho faktorů (Digman, Takemoto-Chock, 1981). Následovníci, kteří faktorovali Cattellem vybraná rysová adjektiva, z nichž odvodil škály 16PF, dospěli k jednoduššímu řešení (podrobněji viz Hřebíčková, 1997). Dokonce samotný Cattell (1950) uvedl, že pouze šest faktorů se v jeho studiích objevilo opakovaně, přesto 16 faktorový dotazník zůstal nezměněn. V současné době jsou pro diagnostiku osobnosti upřednostňovány NEO inventáře (databáze APA nabízí 391 odkazů pro „Cattell 16PF“ a 616 odkazů pro „NEO-PI-R“). Výhodou NEO inventářů je, že zohledňují výsledky lexikálních výzkumů odvozujících strukturu osobnosti z analýzy osobnostně-relevantního lexika v různých jazycích. Validita pětifaktorové struktury popisu osobnosti byla ověřena také v českém osobnostně relevantním lexiku (Hřebíčková, 1995, 1997) a byla ověřována také validita českých verzí NEO inventářů (Hřebíčková, Čermák, 1996; Hřebíčková, 2002), které jsou k dispozici nejen pro vědecké účely, ale také pro uplatnění v psychodiagnostice (Hřebíčková, Urbánek, 2001; Hřebíčková, 2004). Výhrady mám nejen k volbě metody pro diagnostiku vlastností osobnosti, ale také k její reliabilitě. V publikované studii „Digit ratio (2D:4D) and Cattell's personality traits“ uvádějí autoři na str. 351 v tab. 1 hodnoty Cronbachova koeficientu α , které se pohybují v rozmezí od 0,15 po 0,83. Vezmeme-li úvahu kritérium pro uspokojivou reliabilitu 0,70 (Kline, 1993), pak z 16 škál 16PF ji splňuje pouze jediná škála Social boldness. Vzhledem k nízké reliabilitě škál považuji interpretace nalezených souvislostí osobnostních vlastností s morfologií lidské tváře za sporné. Nepřekvapuje, že pokud byl nějaký vztah zaznamenán, pak to bylo na škále s relativně vyšší mírou vnitřní konzistence. Údaje o reliabilitě, popřípadě odkaz na její hodnoty publikovaný v jiných studiích, je nutné uvádět v pasáži věnované metodám v každé studii. Ve třech studiích, odeslaných k recenznímu řízení, tyto údaje nebo odkaz chybí. Na závěr pasáže věnované metodám pro diagnostikování vlastností osobnosti si dovoluji polemizovat s autory studií o vhodnosti upřednostnit dílčí vlastnosti osobnosti před obecnými rysy při hledání jejich souvislostí s morfologií tváře. Upřednostnila bych popis osobnosti na obou úrovních. Ve studii věnované vnímání kompozitních fotografií takto postupovali i samotní autoři, když z dílčích vlastností vyvozují faktory druhého řádu (Exvia, Anxiety).

Připomínky ke zkoumání správnosti a shody při posuzování osobnosti

Ve studiích „Warmth, Liveliness, and Social Boldness....“ a „Some Cattells traits can be judged from composite images accurately“ autoři hovoří o správném posuzování fotografií reálných tváří nebo kompozitních fotografií, pokud se prokázala jejich souvislost s naměřeným rysem. Ve výzkumech správnosti je nejpodstatnějším problémem stanovení kritéria správnosti. Podle jakých kritérií může být posouzení hodnoceno jako správné nebo špatné? Badatelé zkoumající správnost (Funder, 1999) se snaží vytvářet „kritéria korespondence“, reflektující do jaké míry posouzení odpovídá nebo koresponduje s jedním nebo více nezávislými indikátory *reality*. Pokud sebesposouzení osobnostních rysů koresponduje s posouzením jiného, jedná se o shodu (self-other agreement), která je pouze jedním z kritérií správnosti (podrobněji např. Hřebíčková, 2003).

Složení souboru respondentů

Uvědomuji si, jak náročné bylo realizovat celý výzkumný projekt včetně experimentů s jednotlivými respondenty. V psychologických výzkumech je obvyklé, že se na nich podílejí ve větší míře ženy než muži. Ve studiích zaměřených na porovnávání mužů a žen (Digit ratio (2D:4D)) bych však předpokládala, že ve výzkumném souboru bude zastoupen rovnoměrný počet mužů a žen. Argument, že rodové rozložení odpovídá zastoupení mužů a žen na fakultě, kde byl výzkum realizován, je neakceptovatelný.

Úskalí interdisciplinárního přístupu a nedostatky v používání psychologických pojmů

V úvodu jsem ocenila interdisciplinární přístup a spolupráci týmu odborníků z různých oborů. Při prezentaci výsledků propojujících poznatky více vědních oborů je však nutné, aby text byl jasný a srozumitelný všem čtenářům. Antropologům je pravděpodobně jasné, co je to somatoskopická metoda, fotogrametická metoda, antroposkopie, identiKit, ale psychologové osobnosti by pravděpodobně potřebovali podrobnější vysvětlení. Pro psychology pak může být matoucí, pokud je pro osobnostní charakteristiku se zavedeným pojmenováním používán alternativní název (trvalo mi nějakou dobu, než jsem se zorientovala v tom, co míníte *radikalismem*).

Při studiu textů předložených Mgr. Pivoňkovou v rámci disertační práce se mi potvrdila skutečnost ověřená v mnoha sociálněpsychologických výzkumech. Individuální výkon je obvykle horší než výkon skupinový. V úvodním textu (Analýza literatury) lze najít pravopisné chyby (zejména na str. 25), neobratné formulace „jedinec může *vyvinout* přesně opačné osobnostní rysy...“, „*vytvoří* si přísně racionální osobnost“ nebo chyby (s. 20 r je označení pro korelace, nikoliv pro reliabilitu). Doktorandka často používá obrat „osobnostní dotazník Velké Pětky“ aniž by specifikovala, o kterou metodu se v citovaných výzkumech jednalo. Zmiňuje také možnosti dalšího výzkumu (s. 27). V této souvislosti bych upozornila na to, že well-being a self-esteem nejsou faktory, ale spíše psychologické konstrukty, přičemž well-being nezjišťuje sebepojetí. Osobní pohoda (subjective well-being) je definována jako dlouhodobý přetrvávající emoční stav, ve kterém je reflektována spokojenost člověka s vlastním životem. V souvislosti s dalšími plánovanými výzkumy osobnostních charakteristik a percepce obličeje bych doporučovala zapojení starších respondentů, jejichž tvář by mohla být pro posuzovatele „čitelnější“.

V rozpravě by doktorandka měla komentovat zejména výhrady k výběru metody pro měření osobnostních vlastností a její reliabilitu, které pokládám za závažnější než ostatní uvedené připomínky.

Celkové hodnocení disertační práce

Hledání souvislostí osobnostních vlastností s morfologií lidského těla má v psychologii dlouhou tradici. Výzkumný tým však řeší toto tradiční téma novými postupy s využitím poznatků několika vědních disciplín: antropologie, fyziologie, biologie a psychologie. Mgr. Věra Pivoňková se na realizaci výzkumů i přípravě publikací pro zahraniční impaktové časopisy významně podílela. Kromě toho prokázala schopnost samostatně formulovat a řešit výzkumný problém jako řešitelka grantového projektu GA UK „Přisuzování osobnostních vlastností podle vzhledu obličeje: korelace s výsledky osobnostního testu hodnoceného jedince“. Její disertační práci proto doporučuji k obhajobě.

V Brně dne 14.10. 2009

PhDr. Martina Hřebíčková, DSc.
Psychologický ústav AV ČR, v.v.i
Veveří 97
602 00 Brno

- Cattell, R.B. (1950): Personality: A systematic theoretical and factual study. New York, McGraw-Hill.
- Costa, P.T., McCrae, R.R. (1992): NEO PI-R Revised NEO Personality Inventory (NEO PI-R). Odessa, Psychological Assessment Resources.
- Digman, J.M., Takemoto-Chock, N.K. (1981): Factors in the natural language of personality: Re-analysis, comparison, and interpretation of six major studies. *Multivariate Behavioral Research*, 16, 149-170.
- Funder, D. (1999): Personality judgement: A realistic approach to person perception. London, Accademic Press.
- Hřebíčková, M.: Osobnostní deskriptory: přídavná jména pro popis osobnosti. Brno, Psychologický ústav AV ČR 1995.
- Hřebíčková, M. (1997): Jazyk a osobnost: pětifaktorová struktura popisu osobnosti. Brno, Vydavatelství Masarykovy univerzity a Psychologický ústav AV ČR.
- Hřebíčková, M. (2002): Vnitřní konzistence české verze NEO osobnostního inventáře (NEO PI-R). *Čs. psychologie*, 46, 6, 521-535.
- Hřebíčková, M. (2003): Metodologické souvislosti výzkumu shody mezi sebeposouzením a posouzením druhými a její moderátory. *Čs. psychologie*, 47, 6, 533-547.
- Hřebíčková, M (2004): NEO osobnostní inventář podle NEO-PI-R P.T. Costy a R.R. McCraee. Praha, Testcentrum.
- Hřebíčková, M., Čermák, I. (1996): Vnitřní konzistence české verze dotazníku NEO-FFI. *Čs. psychologie*, 40, 3, 208-216.
- Hřebíčková, M., Urbánek, T. (2001): NEO pětifaktorový osobnostní inventář (podle NEO Five-Factor Inventory P.T. Costy a R.R. McCraee). Praha, Testcentrum.
- Kline, P. (1993): The handbook of psychological testing. London, Routlege.